

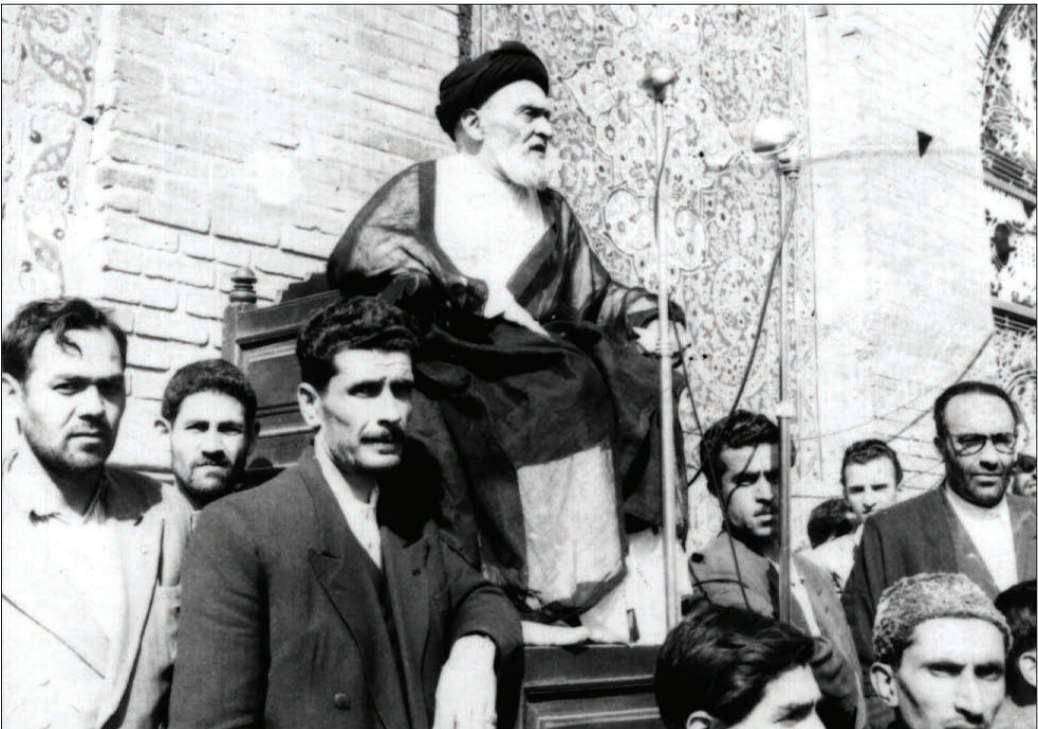
پرونده‌ویژه‌روزنامه‌خراسان به مناسبت ۳۰ تیر، روز بزرگداشت آیت‌ا... سیدابوالقاسم کاشانی

ناجی ثروت ملی

گروه تاریخ- نهضت ملی شدن صنعت نفت را باید نقطه عطفی در تاریخ استعمارستیزی مردم ایران بدانیم؛ درواقع این نهضت، ثمره‌بیداری و خودآگاهی ایرانیانی بود که پس از سقوط اختناق رضاخانی، توانستند جایگاه حقیقی خود را در فضای سیاسی کشور باز یابند و به ایفای نقشی تاریخی بپردازند. آیت‌ا... کاشانی درست در همین زمان، به عنوان یک مجتهد و عالم سیاستمدار و شجاع، سکان هدایت جریان نهضت را به دست گرفت و در تعامل با سایر گروه‌های سیاسی، هدف‌گذاری اصلی فعالیت خود را، قطع‌ید استعمار انگلیس از ثروت خدادادی مردم ایران، یعنی نفت قرار

مانع مرگ ملی شدن صنعت نفت

گفت‌وگوی خراسان با دکتر موسی حقانی، استاد تاریخ معاصر درباره زندگی، زمانه و خدمات آیت‌ا... کاشانی و نقش مؤثر او در برهه‌های حساس تاریخ ایران

به دست، در میدان جهاد حاضر می‌شد، یعنی تلاش عملی داشت و این نقطه بسیار مثبت و روشنی در سوابق آیت‌ا... کاشانی است. دیگر این که آن مرحوم، در سراسر عمر، دمی از مبارزه با استعمار دست برنداشت؛ نه حکم اعدام، نه بازداشت در کمپ انگلیسی‌ها بعد از شهریور ۱۳۲۰ و نه بازداشت و تبعید توسط قوام السلطنه، قبل از آغاز ملی شدن صنعت نفت، باعث صرف نظر آیت‌ا... کاشانی از مبارزه نشد و این هم از ویژگی‌هایی است که او را بین تعداد زیادی از علمای معاصر، متمایز می‌کند.

به موضوع قیام ۱۹۲۰ و نقش آیت‌ا... کاشانی

در آن اشاره کردید: می‌دانیم که او بعد از آن قیام ناچار

شد به ایران بازگردد. این ایام مصادف با قدرت گرفتن رضاخان و نهایتاً به سلطنت رسیدن اوست. برخی مدعی‌اند که آیت‌ا... کاشانی به دلیل عدم اقدام جدی علیه رضاشاه در دوران سلطنت وی، دست کم با شخص پهلوی اول مشکلی نداشته‌است. بر این تحلیل، چه نقدهای می‌توان وارد کرد؟

برای آن که بتوانیم تحلیل و نقد درستی درباره این مسئله داشته‌باشیم، اول باید شرایطی را که آیت‌ا... کاشانی در آن قرار داشت، بررسی و تحلیل کنیم. او در حالی وارد ایران شد که حکم اعدامش را صادر کرده بودند و تحت تعقیب انگلیسی‌ها قرار داشت. از طرفی، رضاخان در ابتدای کار و در آن مقطع -قیام ۱۹۲۰ عراق در سال ۱۲۹۹- در اتفاق افتاد- یعنی در سال‌های نخست بعد از کودتا و حتی اوایل دوران سلطنتش، موضعی کاملاً نزدیک به جریان‌های دینی می‌گرفت و چنین وانمود می‌کرد که مقید به شعار دینی است؛ به دیگر سخن، هنوز موضع ضد دینی رضاخان که بعداً به رضاشاه تبدیل شد، برای خیلی‌ها معلوم نبود. مرحوم آیت‌ا... کاشانی، در آن زمان، وضعیت ایران را با شرایط عراق مقایسه می‌کرد؛ در عراق دولتی سر کار آمده بود که آشکارا به انگلیس وابستگی تمام داشت و چنین وضعیتی در ظاهر وقایع ایران، قابل مشاهده نبود. رضاخان، هم‌سُت برقراری امنیت می‌گرفت و هم خودش را مدافع دین و تابع علما نشان می‌داد. به همین دلیل، برخی از علما، از جمله آیت‌ا... کاشانی در ارزیابی اولیه خود، گمان می‌کردند که پهلوی اول می‌تواند یک حکومت قوی و مقتدر در ایران ایجاد و امنیت را هم برقرار کند. نکته‌ای که باید درباره آیت‌ا... کاشانی به یاد داشته‌باشیم، این است که او در آن زمان، بیشتر در جریان وقایع و رویدادهای عراق قرار داشت و به نظر می‌رسد که شناختش از ماهیت کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ و عوامل آن، کامل نبود؛ به همین دلیل، می‌توان گفت موضعی که در ابتدای کار پیش گرفت، ناشی از آن ارزیابی و این عدم شناخت بود. دلیلی که می‌تواند صحت این تحلیل را تأیید کند، رویکر دایت‌ا... کاشانی بعد از آشکار شدن ماهیت ضد دینی رژیم رضاشاه است؛ از زمانی که سیاست‌های ضد مذهبی وی بروز پیدا کرد، آیت‌ا... کاشانی در ردیف مخالفان سرسخت رضاشاه قرار گرفت و رفته رفته، مخالفت‌های او جنبه علنی‌تر پیدا کرد. این وضعیت را دیگر علما هم داشتند؛ حتی تعدادی از آن‌ها، در تدارک برپایی قیامی بزرگ علیه رژیم پهلوی بودند. در آن زمان، آیت‌ا...

نوائیان- دور جدید روزنامه‌خراسان، از اول تیرماه سال ۱۳۲۸ منتشر شد و این زمان، مصادف با اوج‌گیری مبارزات برای ملی شدن صنعت نفت ایران بود. طبیعتاً با توجه به این که ماجرایی ملی شدن صنعت نفت، خبر نخست و داغ آن روزهای جراید ایران محسوب می‌شد، روزنامه‌خراسان نمی‌توانست از این فضا دور بماند و با توجه به رویکردهای مثبت نویسندگان این روزنامه، درباره ملی شدن صنعت نفت، «خراسان» نیز در آن ایام، مملو از اخبار، اطلاعیه‌ها و بیانیه‌های متنوع گروه‌های مختلف سیاسی در این زمینه بود. در این بین، رهبران نهضت، به عنوان فعالان اصلی و هدایت‌کنندگان جریان ملی شدن صنعت نفت، جایگاه مهمی در خبرهای انتشار یافته داشتند. با توجه به این که در آن زمان، مطبوعات مخالف ملی شدن صنعت نفت هم در مشهد فعال بودند، روزنامه خراسان بخش مهمی از اخبار مربوط به نهضت و به ویژه گزارش‌های مربوط به سران آن و بالاخص آیت‌ا... کاشانی را که از اقبال گسترده عمومی برخوردار بود، پوشش می‌داد. نگاهی به بایگانی این روزنامه بر سابقه و بررسی آماری اخبار مندرج در آن، در کنار مذاق در محتوای مطالبی که درباره اقدامات آیت‌ا... کاشانی منتشر شده است، نتایج جالبی را نشان می‌دهد که در ادامه به مناسبت سالروز قیام ۳۰ تیر و روز بزرگداشت آیت‌ا... کاشانی، به بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت.

■ اعلامیه‌های دیده‌نشده

هر چند که در بررسی نهضت ملی شدن صنعت نفت، تفکیک در اقدامات مردمی و فعالیت‌های نقاط مختلف کشور، کار دقیق و صحیحی نیست، اما بررسی موردی، برای ارزیابی نقش یک استان یا شهر در این واقعه، می‌تواند قابل احصا باشد. در جریان ماه‌های قبل و بعد از ملی شدن صنعت نفت در ۲۹ اسفند ۱۳۲۹، آیت‌ا... کاشانی دست به مکاتبات گسترده و سخنرانی‌های پرشماری برای آگاه کردن مردم زد. این روزنامه‌ها، تا پیروزی قاطع ملت، ادامه داشت و پس از آن نیز، به ویژه در ایام منتهی به ۳۰ تیر ۱۳۳۱ و قیام شورانگیز مردم علیه استبداد و استعمار، نداد و مپیدا کرد. در این دوران، مردم خراسان و شهر مشهد نیز، با تشکیل گروه‌های سیاسی، به ایفای نقش در جریان ملی شدن صنعت نفت پرداختند. با توجه به این که بخش عمده‌ای از فعالان این جریان را در مشهد، مذهبی‌ها تشکیل می‌دادند و میان این گروه‌ها با آیت‌ا... کاشانی، ارتباط تنگاتنگی برقرار بود، از سوی رهبر مذهبی نهضت، پیام‌هایی خطاب به مردم خراسان صادر می‌شد که روزنامه خراسان، نقش مهمی در انتشار آن‌ها داشت. دریافت‌کنندگان این پیام‌ها، متن آن‌ها را در اختیار تحریریه این روزنامه می‌گذاشتند تا ضمن انتشار، محتوای آن به گوش مردم برسد. دست کم چهار اعلامیه اختصاصی آیت‌ا... کاشانی برای مردم خراسان در روزنامه «خراسان» انتشار یافته‌است که شاید نتوان آن‌ها را در دیگر منابع و اسناد تاریخی مشاهده کرد؛ بالاخص که بیشتر آن‌ها، خطاب به افراد خاص صادر شده‌است.

■ بررسی دیدگاه‌های آیت‌ا... کاشانی

محتوای این اعلامیه‌ها، بخشی از آرمان‌ها و دیدگاه‌های آیت‌ا... کاشانی را پیش روی محققان می‌گذارد. او طی اعلامیه‌ای که در ۲۹ فروردین ۱۳۳۰، یک ماه بعد از تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت برای «خراسانیان» منتشر کرد، می‌نویسد: «برادران عزیز، چون شریان حیات شرکت [نفت انگلیس] قریباً قطع خواهد شد، از هر گونه تشبیه و دسیسه و حيله کوتاهی نمی‌نماید. بر شما لازم و واجب است که با کمال متانت و بیداری، از هر گونه اعتصاب و موجبات اغتشاش که باعث کامیابی آن‌ها و ناامیدی خودمان است، خودداری ننموده و محرکین را که به عنوان دوستی با شما این تحریکات را می‌نمایند از خود دور و منتظر تصمیم نهایی مجلس و خیر خواهان خود باشید.» آیت‌ا...

خرداد ۱۳۳۰ - حمایت مردم مشهد از آیت‌ا... کاشانی

کاشانی بعد از برگزاری میتینگ (اجتماع) بزرگ مردم مشهد در میدان شهرداری، در سوم خرداد ۱۳۳۰، اعلامیه‌ای شورانگیز در ترغیب و تشویق آن‌ها منتشر کرد که توسط روزنامه خراسان، تکثیر شد و در اختیار مردم قرار گرفت. در فرازی از آن اعلامیه که در هفتم تیرماه سال ۱۳۳۰ انتشار یافت، آمده‌است: «از عموم مردم بخواهید که در حرم مطهر اینجانب را از دعا فراموش ننمایند و پیشرفت منظور و منویات این ضعیفر که فقط تجدید عظمت اسلام و تأمین سعادت و رفیع آلام و بدبختی برادران و خواهران ایمانی است، از درگاه حضرت احدیت مسئلت نمایند.» نمونه دیگری از اعلامیه‌های آیت‌ا... کاشانی که احتمالاً طولانی‌ترین نامه او خطاب به مردم خراسان است، هم‌زمان با انتشار در روزنامه خراسان، در میان خیل عظیم جمعیت حاضر در میتینگ میدان شهرداری مشهد، در هفتم مهرماه سال ۱۳۳۰ قرائت شد؛ اعلامیه‌ای که مطلع آن آیه «وَأَنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِینًا» بود: «پس از سلام به خراسانیان غیور و برادران عزیزم، احساسات خدا پسندانه شما در این نهضت مقدس که به پیوستگی با احساسات سایر برادران ایرانی ابراز کرده‌می‌کنید به حدی شدید است که حقیقتاً تشکر و تقدیر از آن مبسر نیست»

■ تیتراهای خاص، آثار ویژه

روزنامه خراسان، برای اطلاع‌رسانی دیدگاه‌ها و اقدامات آیت‌ا... کاشانی، تیتراهای قوی انتخاب می‌کرد. به عنوان نمونه، می‌توانیم به تیتروزی ۱۸ فروردین سال ۱۳۳۰ اشاره کنیم: «آیت‌ا... کاشانی: اگر انگلیسی‌های خواهند در خراسان پیاده‌کنند یک نفر از سربازهای خود را از خوزستان پیاده‌کنند یا نمونه‌ای دیگر که تیتروزی ۲۰ اردیبهشت سال ۱۳۳۰ بود در پی اعلامیه ضد ایرانی آمریکا و انگلیس در صفحه اول درج شد: «آیت‌ا... کاشانی حکم جهاد صادر می‌کنند و مردم تهران روز سه‌شنبه تظاهرات شدیدی خواهند کرد». افزون بر این‌ها، روزنامه خراسان اخبار مربوط به ارسال نامه‌ها برای آیت‌ا... کاشانی را هم پوشش می‌داد؛ مثلاً خبر مربوط به تلگراف روحانیون و علمای مشهد که در ۱۳ شهریور ۱۳۳۱ انتشار یافت. هر چند که اخبار مربوط به فعالیت‌ها و سخنرانی‌های آیت‌ا... کاشانی، پیش از اسفندماه سال ۱۳۲۹ نیز، در روزنامه خراسان منعکس می‌شد، اما اگر بخواهیم به این اخبار، بعد از انتشار خبر ملی شدن صنعت نفت در ۲۹ اسفند ۱۳۲۹ ضریب بدهیم و آن را تا ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، یعنی زمان اتمام کودتای آمریکایی بررسی کنیم، باید بگوییم که طی این مدت، یعنی در ۸۸۲، روز، ۶۸۰ شماره آن روزنامه خراسان منتشر شد که طی این شماره‌ها، ۲۳۲ تیترو، به فعالیت‌ها و سخنرانی‌های آیت‌ا... کاشانی اختصاص یافت. توجه داشته‌باشید که ممکن است در برخی مواقع، بیش از یک تیترو در یک شماره از روزنامه درج شده‌باشد. با احتساب این تعداد، می‌توان گفت که روزنامه خراسان، طی این مدت، هر سه روز یک بار، تیترو خبر یا اطلاعیه‌ای را درباره آیت‌ا... کاشانی منتشر کرده‌است. بررسی بایگانی روزنامه نشان می‌دهد که هر چند پراکنش این تیتراها در برخی ایام خاص، مانند زمان خلع بد انگلیسی‌ها از نفت ایران، در خردادماه ۱۳۳۰ یا قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱، تراکم و حجم بیشتری پیدای کند، اما به طور کلی در تمام این مدت، شاهد انتشار منظم و مداوم اخبار مربوط به آیت‌ا... کاشانی در روزنامه خراسان هستیم که نشان از اقبال عمومی خراسانیان به این شخصیت بر جسته سیاسی و مذهبی دارد.

روزنامه‌خراسان، مهر ۱۳۳۰